

INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDAGI BADIY MATN KOLLOKATSIYALARINING PARALLEL KORPUS ASOSIDA LINGVISTIK TAHLILI

Matluba Yo'ldoshova Abduxoligovna

Ilmiy rahbar: **PhD. Xudoyqulov Abdulla**

Termiz davlat universiteti

Lingvistika (ingliz tili) yo'nalishi magistranti

Annotatsiya: Kollokatsiyalar har qanday tilning mazmun, boylik va ifoda imkoniyatlarini yaratishda asosiy o'rin tutadi. Badiiy matnlarda kollokatsiyalarning ahamiyati yanada oshadi, chunki ular obrazlar yaratishda, voqelik tasvirini nozik ifodalashda va matnga estetik kuch bag'ishlashda xizmat qiladi. Ingliz va o'zbek tillari turli tuzilish va tarixga ega bo'lishlariga qaramay, badiiy ijodda kollokatsiyadan foydalanish madaniyat, psixologiya, ijtimoiy hayot, turmush tarziga xos xususiyatlarni o'zida aks ettiradi. Ushbu maqolada ingliz va o'zbek tillarining badiiy matnlarida uchraydigan kollokatsiyalar parallel korpus asosida chuqur lingvistik tahlil qilinadi. Kollokatsiyalarning strukturasi, qo'llaniladigan soha, matn bo'ylab taqsimlanishi va ular orqali ifodalangan mazmunlarni tahlil qilish orqali ikki tilda ham tilga xos umumiy va farqli jihatlar aniqlash maqsad qilingan.

Kalit so'zlar: kollokatsiya, badiiy matn, ingliz tili, o'zbek tili, parallel korpus, lingvistik tahlil, tarjima, stilistika, semantika, badiiy asar.

Kollokatsiyani tilshunoslikda ikkita yoki undan ortiq so'zning muayyan chastotada yonma-yon ishlatilishi, natijada mustahkam ma'no va tuzilmani ifodalashi sifatida talqin qilinadi. Kollokatsiyalar, ayniqsa, badiiy adabiyotda muallif idrokining ohangi, obrazlarning tabiiyligi hamda tilning badiiy salohiyati bilan bevosita bog'liq. Ingliz tilida ham, o'zbek tilida ham badiiy asarlarda kollokatsiyalardan samarali foydalanish nafaqat matnning jonli va tabiiy chiqishini, balki unga o'quvchida hissiy-ruhiy ta'sir ko'rsatishini ta'minlaydi. Ingliz tiliga xos kollokatsiyalar ko'pincha mustahkam tarzda birikkan so'z

juftliklaridan hosil bo'ladi, ularda kontekst asosiy rol o'ynaydi. O'zbek tilida esa kollokatsiyalarning tabiatini asosan an'anaviy iboralar, xalq og'zaki ijodi va milliy qadriyatlarining ta'siri belgilaydi. Parallel korpus asosida lingvistik kuzatuv natijalari shuni ko'rsatadiki, ingliz va o'zbek tillarida kollokatsiyalarning shakllanishida leksik-semantik, grammatik, stilistik omillar muhim ahamiyat kasb etadi. Mazkur tahlil jarayonida matnlarda ishlatilgan kollokatsiyalar ayrim hollarda to'g'ridan-to'g'ri tarjimada muqobil so'z birikmalar bilan ifodalanadi, ba'zan esa kontekstga xos tarzda o'ziga xos, faqat bir tilda mavjud bo'lgan ifodalar mavjud bo'ladi. Demak, kollokatsiyalar badiiy matnlarning milliy ruhi va madaniy xususiyatlarini to'liq yoritadi [1].

Badiiy ijodda kollokatsiyalarning muvaffaqiyatli tanlanishi muallifning til imkoniyatlarini chuqur o'zlashtirganiga dalolat beradi. Ingliz tilida, masalan, romantik yoki dramatik matnlarda kollokatsiyalar juda keng ishlatiladi, ular asar tuzilishiga uyg'unlik, personajlar nutqida tabiiylik yaratadi. O'zbek badiiy matnlarida esa kollokatsiyalardan foydalanish ko'pincha obrazli ifodalar, jozibali til vositalari, folklor elementlari bilan boyitiladi. Bu ikki til kollokatsiyalarining korpus asosidagi tadqiqoti nafaqat tilshunoslarga, balki tarjimonlarga ham muhim manba bo'lib xizmat qiladi. O'zbek tilida badiiy matnlarda ko'proq milliylik unsuri ustuvor o'rin egallaydi. Kollokatsiyalarda asta-sekinlik, mehr-muhabbat, mehnat, tabiat va inson orasidagi uzviy bog'liqlik ko'p uchraydi. Ingliz tilida esa ayni mazmunlar ko'proq zamonaviy hayot, psixologik tajribalar, shaxsiy kechinmalar orqali ifodalangan. Ushbu xususiyatlarni chuqurroq o'rganish badiiy matnlarda kollokatsiyalarning semantik darajadagi farq va umumiyliklarini ochib beradi. Tarjima jarayonida kollokatsiyalarga e'tibor bilan yondashish tarjimaning badiiy va mazmuniy yuqori darajada chiqishini ta'minlaydi. Ba'zi o'rinlarda ingliz tilidagi kollokatsiyalarning to'g'ridan-to'g'ri o'zbekchaga ko'chirilishi mazmunga zarar yetkazishi mumkin, chunki har ikki tilda so'z birikmalarining konnotativ va denotativ ma'nolari har xil bo'lishi ehtimoli yuqori. Kollokatsiyalar tarjimasi nuqtai nazaridan parallel korpus asosida olib borilgan tahlillar, o'zaro mos keladigan va kettirmaydigan kollokatsiyalarni aniqlashda yordam beradi, matnda noaniqlik va xatoliklarning oldini olishga xizmat qiladi [2].

O'zbek va ingliz tillaridagi badiiy matnlarda kollokatsiyaning o'rganilishi oraliq bosqichlarni ham o'z ichiga oladi. Dastlab, matndagi birikmalari, ularning tuzilishidagi so'zlarning roli, ohang va kayfiyatga ta'siri aniqlanadi. Keyin, so'zlar orasidagi semantik bog'liqlik, frazeologik birliklarning zamonaviy nutq va an'anaviy tilda ishlatilishi, ularning muallif tiliga xosligi taxlil qilinadi. Bunda o'xshash va farqli tomonlarni ajratib olish asosiy maqsad etib belgilanadi. Parallel korpuslar asosida olib borilgan tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, ingliz tilidagi kollokatsiyalar o'zbek tilida har doim ham bir xil tarzda ishlatilmaydi. O'zbek tilida ko'proq milliylikka xos bo'lgan iboralar, xalq maqollari, an'anaviy so'z birikmalari ustuvorlik qiladi. Ingliz tilida esa zamonaviylik va individual ekspressivlik asosiy omil sanaladi. Shu bois, badiiy asar tarjimasida har ikki tildagi kollokatsiyalarning to'g'ri tanlanishi, matn ruhiyatiga sodiqlik, badiiy qatlamining mos ravishda uzatilishi tarjimon uchun asosiy vazifadir. Lingvistik tahlil davomida ma'lum bo'ldiki, kollokatsiyalarning rangi, ifoda tili, obrazlilik darajasi, ohang va zamonaviy uslub bilan bog'liqligi har ikkala tilda ham muhim rol o'ynaydi. O'zbek tilida badiiy matn kollokatsiyalari ko'pincha poetik, obrazli va xalq orasida keng tarqalgan iboralar asosida shakllanadi, ingliz tilida esa zamonaviylik, kontekstual individualizatsiya va stilistik yangilik muhim ahamiyatga ega bo'ladi [3].

Ayniqsa, kollokatsiyalarning grammatik shakllanishi va leksik vositalarning to'g'ri tanlanishi badiiy matnni yanada teran, mazmunli va tabiiy ifodalash uchun zarurdir. Ingliz va o'zbek tillarining kollokatsiyalari orasidagi farq, ikki til ruhiyatining, idrok dunyosining, badiiy tafakkuri va aytish uslubining tafovutlaridan ham dalolat beradi. Shu bilan birga, ikkala tilda ham kollokatsiya madaniy kod sifatida mustahkamlanuvchi vosita hisoblanadi, badiiy matn orqali til ruhining eng nozik qatlamlarini ifodalash imkonini beradi. Badiiy matn kollokatsiyalarini o'rganishda ularning tarixiy ildizlari, matnlar boyicha turlicha semantik qatlamlariga e'tibor berish, ularni bugungi tildagi zamonaviy ifoda vositalari bilan taqqoslash ham ahamiyatli. O'zbek tilida ko'proq milliy qadriyatlar, qadimiy dunyoqarashlar, folklor va maqol-tasbihlar orqali shakllangan kollokatsiyalar uchrasa, ingliz tilida o'z natijasida individual psixologizm, zamonaviy uslublar, hayotiy tasavvurlar asosiy o'rin tutadi. Aynan shuning uchun, ingliz tilidagi zamonaviy badiiy

matnlarni o'zbekchaga tarjima qilishda faqat so'zlarning leksik ma'nosigina emas, balki ularning madaniy va uslubiy yukini ham to'g'ri ochib berish muhimdir [4].

Tahlilga ko'ra, so'zlarning tabiiy birikishi, obrazli ifoda va lingvistik tuzilmalarning uyg'unligi kollokatsiyalarning badiiy matnlardagi o'rni va ahamiyatini yanada orttiradi. Har ikki tilda ham kollokatsiyalardan faol foydalanish, yozuvchi va o'quvchi orasida muayyan hissiy aloqaning o'rnatilishiga, badiiy obrazlarning aniq, to'laqonli va ta'sirchan ifodalanishiga xizmat qiladi. Kollokatsiyalar yordamida matndagi stilistik boylik, g'oyaviy mazmun, milliy ruh va muallif tafakkuri yorqin ko'zga tashlanadi. Bu jihatlar ingliz va o'zbek tillaridagi badiiy matnlarni tadqiq qilishda, tahlil etishda doimo hisobga olinadi. Kollokatsiyalar orqali badiiy matnga xos so'z boyligi, iboraviy o'ziga xoslik, tasviriy vositalar va uslubiy rang-baranglik namoyon bo'ladi. Tillararo kollokatsiyalarning tahliliga asoslangan holda, ularning tarjimasida kontekstual moslik, badiiylik, an'anaviy va zamonaviylik kabi mezonlarga e'tibor qaratilish talab etiladi. Muvaffaqiyatli tarjimaga erishish uchun esa tarjimon nafaqat ikki til grammatika va leksikasini, balki madaniy qatlamini, obrazlar dunyosini, badiiylik va uslubiy estetikani chuqur tushunishi lozim. Tarjima jarayonida badiiy matn kollokatsiyalarining parallel korpus asosida lingvistik tahlili, ularning tilda qay darajada jonli va tabiiy ishlatilishini aniqlash, kontekstual aniqlik va mazmunga sodiqlik nuqtai nazaridan mukammal asar yaratish uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Bu tahlil davomida olingan natijalar yurtimiz tilshunosligida yangi ilmiy qirralarni namoyon etadi, tarjimonlar uchun oziq bo'lib, badiiy asarlarni tarjima qilishda dolzarb masalalarni yoritadi [5].

Xulosa:

Ingliz va o'zbek tillaridagi badiiy matn kollokatsiyalarining parallel korpus asosida chuqur lingvistik tahlili ikki tilda ham kollokatsiyalarning mohiyati, struktura va semantikasi, stilistik vazifasi, badiiy asarni boyitishdagi roli muxim ahamiyat kasb etishini ko'rsatadi. Tillararo kollokatsiya tadqiqi nafaqat umumiy farq va o'xshashliklarni, balki milliy andozalar, madaniy qatlam, badiiy tafakkur va ijodiy fantaziya o'rtasidagi uyg'unlikni ham ochib beradi. Badiiy matn tarjimasida kollokatsiyalarning aniq va to'g'ri tanlanishi matnning badiiyligini, hissiy samimiylik va g'oyaviy aniqligini ta'minlash uchun asosiy omil hisoblanadi. Korpus asosida olib borilgan tadqiqotlar tarjimondan

yuqori darajada til bilimini, madaniy, tarixiy va uslubiy qadriyatlarni chuqur anglashni talab etadi. Bunday ilmiy ishlar har ikki tilda ham badiiy matnlarning o'ziga xosligi, boyligi va ma'naviy qiymatini ochib berishga, zamonaviy tarjima amaliyotini yangi bosqichga olib chiqishga xizmat qiladi. Kollokatsiyalar esa doimo tilning jonli va badiiy harakatlanuvchi qatlamini ifodalovchi asosiy nutqiy birlik sifatida ahamiyatli bo'lib qolaveradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abduazizov, A., Qodirov, I. (2019). "Zamonaviy o'zbek tilshunosligida kollokatsion birliklarning tadqiqi". O'zbek tili va adabiyoti, 2(66), 45-52.
2. Amonova, D. Sh. (2018). "Tarjima jarayonida kollokatsiyalarning mos kelishi muammolari". Jahon filologiyasi, 1(5), 83-88.
3. Boboxonova, N. (2020). "Badiiy asarlardagi frazeologizmlar va ularning ingliz tiliga tarjimasi". Filologiya masalalari, 2, 23-29.
4. Ergasheva, N. (2019). "Kollokatsiyalarning tarjima jarayonidagi o'ziga xos xususiyatlari". Filologiya ilmiy tadqiqotlar jurnali, 4(22), 112-117.
5. Islomova, Z. M. (2021). "Ingliz va o'zbek tillaridagi kollokatsion birliklarning qiyosiy tahlili". Innovatsion ta'lim va tadqiqotlar, 5(17), 61-66.
6. Karimova, S. T. (2018). "Parallel matn korpuslari asosida badiiy asarlarda kollokatsiyalarning o'rganilishi". Til va adabiyot ta'limi, 3(8), 35-40.
7. Mamatqulov, B. (2022). "O'zbek va ingliz tillari lingvistik xususiyatlarining o'zaro ta'siri". O'zbekiston filologiyasi, 1, 19-25.
8. Nurmatova, S. (2019). "Badiiy matnlarda kollokatsion birikmalar va ularning tahlili". Adabiyot va lingvistika, 2, 87-93.